

א בקדמון ברא יי זה
שמא זה ארעא: ע
וארעא זה ארעא
וריקנא וחיסובא על אפי
זהומא ורזחא בן קדם יי
במשא על אפי מלא: ג
ואמר יי לזי זהורא זהור
זהורא: ד זהורא יי זה
זהורא ארו עב ואפרייל יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת בק

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן בן עוזיאל

הרב מאיר שפירד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ד בלעם בן בער ♦ מיהו בלעם? מה פשר שמותיו הרבים? ומדוע נקרא שם מקומו 'פתור'?..... ד
- ז ושני נגריו עזו ♦ שני משמשים בעלמא, או שני בניו שהיו ראשי המכשפים של מצרים?..... ז
- ח גדר עצה וגדר עצה ♦ האם מדובר בסתם גדרות, או בגדרות ידועים ממאורע מסוים? ומדוע נלחצה רגלו של בלעם אל הקיר'?..... ט
- י ותאמר האתון ♦ תוכחת האתון - מי שבכוחו לקלל אומה בפיו, אינו נצרך לחרב כדי להתמודד עם אתון סוררת!..... יא
- יא וירא עשם קצה העם ♦ מה הפירוש 'קצה העם' מקצתם או מוקצים שבהם?..... יג
- יב וילך שפי ♦ מדוע גחן בלעם כנחש?..... יט
- יג ולכה זעמה ישראל ♦ פירוש הלשון - 'זעמה'..... יז
- יד ובגויים לא יתחשב ♦ האם משפט זה המשך הנבואה? או שזה טעם לנבואת 'הן עם לבדד ישכון'?... יח
- טו מי ענה עפר יעקב ♦ השייכות בין שירת בלעם לכיסוי ערלת המילה בעפר?..... יט
- טז התיצב פה על עלתך ואנכי אקרה פה ♦ מהו הדגש על 'כה'?..... כ
- כא ותריעת גלך בו ♦ השראת השכינה או תרועתו של מלך המשיח?..... כא
- כב וירא את ישראל שכן לשבטיו ♦ הקפדה על מניעת היזק ראייה, או עמלות בתורה?..... כג
- כד דרך כובד יעקב וקם שבט ישראל ♦ דוד המלך או או מלך המשיח?..... כד
- כו וגם בלך הלך לדרכו ♦ מה היתה דרכו? לאן הלך?..... כו
- כז בשטים ♦ מדוע נקרא כך שם המקום?..... כז
- כח ויצמד ישראל לבעל פעור ♦ ביאור לשון ההצמדה..... כח
- כט והציה בכים פתח אהל עוגד ♦ מדוע בכז? ומדוע קראו קריאת שמע באותה שעה?..... כט

פרשת בלק

בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר • מיהו בלעם? מה פשר שמותיו הרבים? ומדוע נקרא שם מקומו 'פתור'?

(במדבר כב, ה) וַיִּשְׁלַח מִלְאָכִים אֶל בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל הַנֶּחָד אֲרִיץ בְּנֵי עַמּוֹ לְקַדָּא לֹו לְאמֹר הֲנָה עִם יִצְאָא מִמִּצְרַיִם הֲנָה כִּסָּה אֶת עֵינַי הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמְּלִי:

מיהו בלעם ומהו 'בן בעור'? מה המשמעות של 'פתור', ומהו 'ארץ בני עמו'?

רש"י לא מבאר מיהו 'בלעם', אך מבאר את שם מקומו 'פתורה', ש'פתורה' הוא מלשון 'שולחן', שהיה בלעם כשולחני שהכל מריצין לו מעות, כך המלכים מריצין לו אגרותיהם.

ת"י מוסיף פרטים אודות דמותו של בלעם, ומבאר את שם המקום שהתגורר בו באופן אחר:

וְשָׂדֵד עֲזֻגְדִין לְזֹת לְבָן אֲרַמִי הוּא בְּלַעַם, דְּבַעַא לְמִבְלוּעַ יַת עַמְא בֵּית יִשְׂרָאֵל. בְּדַ בְּעוֹד דְּאִיטְפֵּשׁ מִסּוּגְעֵי חֲכַמְתִּיה וְלֹא חַס עַל יִשְׂרָאֵל וְדַעַא דְּבַנֵּי בְּנִתִיה. וּבֵית מוֹתְבִיָּה בְּפִדְן הִיא פְּתוֹד עַל שְׁמִיה פְּתוֹד חֲלָמִיא, וְהִיא מוֹתְבִיָּה בְּאֲרַם דְּעַל פְּדַת אַדַּע דְּפִלְחִין וְסַגְדִין לִיה בְּנֵי עַמְא. לְמַקְדֵי לִיה לְמִימְרָ, הָא עַמְא נִפְק מִמִּצְרַיִם וְהָא חֲפָא יַת חֲזוּא דְאַדַּעַא וְהוּא שְׂרִי מִן קַבְלֵי:

[וישלח שלוחים אל לבן הארמי הוא בלעם, שדצה לבלוע את עם בית ישראל. 'בן בעור' - שנשתטה מדוב חכמתו ולא דחם על ישראל ודע

בני בנותיו. ומקום מושבו בפרך היא פתור - על שמו פותר הלומות. והיא נבנתה בארם שעל פרת ארץ שעובדים ומשתחווים לו בני עמו. לקרא לו לאמר, הנה עם יצא ממצרים והנה כסה את מראה הארץ והוא יושב כנגדי]

מבואר בדבריו **שבלעם הוא לבן וזה שמו העיקרי**, ולפיכך מבאר מדוע נקרא גם 'בן בעור', הלא לאביו קראו 'בתואל'? אלא 'בן בעור' אינו שם אביו אלא **חלק משמו**. ונקרא כך על שם טיפשותו, 'בן בעור' - מלשון 'בעור', **שנבער מרוב חכמתו ורצה להרוג את עם בני ישראל שהם זרע בני בנותיו והוא היה זקנם**.

כינוי זה של 'חסר דעת' קיבל בלעם גם מאתונו בעת שפתחה את פיה, ראה להלן (פסוק ל בת"י שם): **"וַיִּלְךָ בַלְעָם חֲסִיר דַּעְתָּא אֲנִי" - אוי לך בלעם חסר דעת אתה...**

ת"י אף מבאר את סיבת שמו הנוסף - **'בלעם'**, - על שם שביקש **לבלוע את עם בית ישראל**.

עוד מבואר בת"י שמקום מושבו של בלעם היה ב'פתור', שהיא בעצם **'פדן ארם'** - מקומו הוותיק של לבן הארמי, אלא שניתן לה שם נוסף - 'פתור', על שמו של לבן שהיה פותר הלומות.

ומוסיף ת"י ששם בפרך - פתור, היו בני עמו של בלעם **עובדים ומשתחווים לו**. וכך מתרגם 'ארץ בני עמו' - **ארץ בני עמו של בלעם שהיו עובדים לו**. ודלא כדברי רש"י שמפרש ארץ בני עמו של בלק שניבא לו בלעם שעתידי למלוך.

בלעם הוא לבן כפשוטו

מדברי ת"י נראה שסבור **שבלעם הוא לבן כפשוטו ממש**. (מדכתב שלא חס על זרע בני בנותיו) ולא כפירושים השונים בזה¹. ולדבריו בלעם היה זקן מופלג שחי מימות יעקב ועד לתקופה זו, ולבסוף הומת על ידי פנחס² במלחמת מדין כמתואר באריכות בת"י בפרשת פנחס (במדבר לא, ח).

1. ראה בפירוש הרא"ש (בראשית לא, מח) שבלעם היה **מבני בניו של לבן**. וכן בדבריו להלן (במדבר לא, ח) שבלעם היה **ממשפחתו של לבן**. וכן לגירסא אחת בסוגיא בסנהדרין קה. שבלעם היה **בנו של לבן**. דעה נוספת מובא ב'שכל טוב' (בראשית כב, כא) שבלעם הוא קמואל שהיה **אביו של לבן**. ובספר 'ציוני' (במדבר כב, כד) כתב שבלעם היה **גלגול של לבן**. ובזוה"ק (וישלח קסז): איתא שלבן היה **סביו של בלעם** - אביו של בעור ובעור אביו של בלעם.

2. אמנם בזוה"ק (כאן) נאמר שבלעם הומת על ידי 'צריה' משבט דן.

ת"י (שם) בתוארו את תשובת פנחס לתחנוני בלעם שלא יהרגו. מביא שפנחס גולל בפניו את כל מעלליו ורדיפותיו של לבן כנגד בני ישראל, מעת שרדף את יעקב ולאחר מכן כשירד מצרימה ויעץ לפרעה להשתעבד בבני ישראל, ולאחר מכן גירה את עמלק להילחם בישראל. ולבסוף בפרשתנו כשבא לקלל את בני ישראל. וכשראה שקללותיו נהפכו לברכות הותיר אחריו את 'עצת בלעם' שהפילה עשרים וארבע אלף חללים בישראל.

כדברי ת"י שלבן הוא בלעם מבואר בגמ' (סנהדרין קה. לגירסא אחת שם ברש"י³) ובמדרש תנחומא (פרשת ויצא יג) ועוד:

"תנא הוא בעור⁴ הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי. 'בעור' שבא על בעירו (אתונו). 'כושן רשעתים' - שעשה שתי רשעיות בישראל⁵, אחת בימי יעקב... ואחת בימי שפוט השופטים. ומה שמו? לבן הארמי שמו".

כדברי ת"י שבלעם היה 'פותר חלומות' (ומפני כך נקראה עירו על שמו - 'פתורה) מצינו במדרש: (במדב"ר כ, ז ובתנחומא ישן הובא בתו"ש)

"ויש אומרים בתחילה פותר חלומות היה, חזר להיות קוסם, וחזר לרוח הקודש".

בביאור דברי ת"י בכמה מקומות בענין זה ובשמו הנוסף של בלעם, ראה בהגש"פ 'פניני תרגום יונתן' על 'ביקש לבן לעקור את הכל' - עמ' נב.

3. החזקוני גרס בדברי הגמ' שם. 'הוא בלעם' ראה להלן פסוק כד.
4. בגמ' שם מבואר ש'בן בעור' קאי על בלעם עצמו שבא על בעירו, ולא זה הוא שם אביו. ודלא כנדפס ברש"י ברוב הדפוסים ש'בעור אביו של בלעם היה'. כי הוא ט"ס ברש"י, וכמש"כ 'מלא הרועים' (שם) בשם השל"ה בפרשתנו.
5. יש לידע כיצד יתכן שבלעם היה כושן רשעתים הלא הומת על ידי פנחס במלחמת מדין כמפורש בקרא (במדבר לא, ח) 'וזאת בעם בן בעור הרגו בחרב', וצ"ע.

וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ • שְׁנֵי מַשְׁמָשִׁים בַּעֲלָמָא, או שְׁנֵי בָנָיו שֶׁהֵיוּ רֵאשֵׁי הַמְּכַשְּׁפִים שֶׁל מִצְרַיִם?

**(במדבר כב, כב) וַיַּחֲדֵר אֶף אֱלֹקִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְּנֵצַב מִלְאָךְ יְיָ
בַדֶּרֶךְ לְשִׁטָּן לֹא וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתוֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ:**

מי היו שני 'נערים' אלו? ומדוע התלוו אל בלעם?

רש"י כתב עפ"י המדרש שנערים אלו היו שמשיו, והתלוו אליו מטעמי דרך ארץ מפני שהיה אדם חשוב.

ת"י מבאר באופ"א:

וַתִּקְיַף רוֹגְזָא דִּי אַרוֹם אָזִיל הוּא לְלִטּוֹנִינּוֹן, וְאַתְעַתַּד מִלְאָכָא דִּי
בְּאַסְרָטָא לְמִישְׁטָן לִיהָ, וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתוֹנִיהּ וַתְּדִין עוֹלִימוֹי יְנִיס
וַיְמַרִיס עִמִּיהָ:

[ויחד אף ה' כי הולך הוא לקללם. ויתניצב מלאך ה' בדרך למישטן לו.
והוא רוכב על אתונו ושני נעדיו יניס וימריס עמו].

בת"י מוסיף ב' דברים והוא הולך לקללם. ושני נערי עמו הם 'ינוס וימרוס'. את השייכות בין ב' ההוספות ניתן להבין על פי מה שידוע לנו אודות שני אישים אלו מדברי ת"י (שמות א, טו; שמות ז, יא) ששני 'נערים' אלו היו 'ראשי המכשפים של מצרים' שעמדו לפני פרעה ועשו את כל האותות כנגד משה ואהרן. ולפיכך התלוו לבלעם בדרכו לקלל את בני ישראל.

בילקוט שמעוני (שמות קעו, ה) נאמר עוד ששני מכשפים אלו היו בניו של בלעם:

**"ויהי אחרי לכתם וישלח פרעה אל בלעם הקוסם וינוס וימברוס
בניו המכשפים וכל חרשי מצרים".**

עוד מצינו שמכשפים אלו התגיררו לבסוף והצטרפו למסע בני ישראל במדבר, והם 'הערב

רב' שעשו את העגל:

וידא העם כי בושש משה - בא שש שעות, נתכנסו ארבעים אלף שעלו עם ישראל, ושני חרטומי מצרים עמהם, ושמותם יניס וימבריס שהיו עושים לפני פרעה כל אותם כשפים, כמו שכתוב (שמות ז) ויעשו גם הם חרטומי מצרים. (תנחומא כי תשא יט)

”כִּי־יִּוֹן שְׂרָאוֹ הַנְּסִיִּים וְהַנְּפִלְאוֹת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בְּמִצְרַיִם, חִזְרוּ לְמֹשֶׁה. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אֶל תִּקְבַּל אוֹתָם. אָמַר מֹשֶׁה, רְבוּן הָעוֹלָם, כִּי־יִּוֹן שְׂרָאוֹ גְבוּרְתְּךָ הֵם רוֹצִיִּים לְהַתְגַּדֵּר. יִיָּרְאוּ גְבוּרְתְּךָ בְּכָל יוֹם, וַיִּדְעוּ שֶׁאֵין אֱלֹהָ מִבְּלַעְדֶּיךָ. וְקִבַּל אוֹתָם מֹשֶׁה. לְמָה קָרָא לָהֶם עֵרָב רַב? אֲלֵא כָּל מְכַשְׁפֵי מִצְרַיִם הָיוּ, וּבְרֵאשֵׁם יוֹנוֹס וַיִּמְבְּרוֹס, וּבְשָׁעוֹת הַיּוֹם הָיוּ עוֹשִׂים כְּשִׁפְיָהֶם תְּמִיד...“ (זוה"ק פרשת כי תשא קצא עה"פ 'וגם ערב רב עלה איתם')

אם נצרף את כל דברי חז"ל אלו עם דברי ת"י, נמצא שיונוס וימברוס בניו של בלעם הוא לבן שהיו ראשי המכשפים שעמדו לפני פרעה. התגייירו והצטרפו לבני ישראל והם 'הערב רב שעשו את העגל. ולאחר מכן חזרו לרשעותם לאביהם לבן - בלעם. והתלוו אליו לקלל את בני ישראל בפרשתנו.

ומה היה סופם?

על סופם של 'ינוס וימברוס' - לא מצאנו שנכתב מפורש. אולם מצינו ששני הנערים שהתלוו לבלעם הומתו על ידי המלאך יחד עם האתון בעת שנגלה לבלעם. וכך כותב הדעת זקנים (להלן כב, לד):

”ואותה החייתי - ונראה שגם הנערים הרג שאין נזכרין כלל הכא“.

אולם בזוה"ק (במדבר קצד). מבואר שיונוס וימברוס מתו תיכף לאחר חטא העגל, ודורש את הפסוק שנאמר שם (שמות לב, כח): *”וַיִּפֹּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כְּשִׁלְשַׁת אֲלָפֵי אִישׁ, וְמֵהוּ כְּשִׁלּוֹשֵׁת וְכִי הַפְּסוּק לֹא יִכּוֹל לְמַנּוֹת בְּמַדּוּיק? אֵלֵא הַנוֹפְלִים הָיוּ יוֹנוֹס וַיִּמְבְּרוֹס עוֹשֵׂי הָעֵגֶל, הַשְּׂקוּלִים כְּשִׁלּוֹשֵׁת אֲלָפֵי אִישׁ, (ולפ"ז לא מת אף אחד מישראל זולתם). וז"ל הזוה"ק:*

כִּי־יִּוֹן דְּחָמָא (בלעם) לְפַנְחָס, פָּרַח בְּאַוִירָא, וְתַרְיִן בְּנוֹהֵי עֶמְיָה, יוֹנוֹס

וְיִזְמְרוּם. וְאֵי תִימָא, הָא מִיתוּ בְעוֹבְדָא דְעַגְלָה, דְהָא אֵינוֹן עֲבָדוּ. אֶלָּא
הָכִי הָוֵה וְדָאִי, וְדָא הוּא דְכָתִיב, (שמות לב) וַיִּפֹּל מִן הָעַם בַּיּוֹם הַהוּא
כְּשִׁלְשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ. וְכִי לֹא הוּוּ דְעֵי חוּשׁ בְּנָא זְעִירָא דָּא, וְהָרִי כְּמָה
חוּשׁ בְּנִין אַחֲרָנִין, רְמָאִין עֲלָאִין וְרַבְרַבְנִין, יַדַּע קָרָא לְמַמְנִי, וְהָכָא
כְּשִׁלְשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ. אֶלָּא אֵינוֹן בְּנוֹי דְבַלְעָם, יִזְנוּ"ס וְיִזְמְרוּ"ס, דְהוּוּ
שְׁקֵלֵי כְּשִׁלְשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ.

כלומר הזוה"ק היה לו הו"א שיונוס וימברוס פרחו עם בלעם באוויר בעת שפנחס רדף אחריו, אולם מסיק הזוה"ק שודאי מתו כבר בחטא העגל כמדויק מלשון המקרא הנ"ל 'כשלושת אלפי איש' ולא פרחו עם בלעם באוויר.

גִּדְרַר מְזָה וְגִדְרַר מְזָה • האם מדובר בסתם גדרות, או בגדרות

ידועים ממאורע מסוים? ומדוע נלחצה רגלו של בלעם אל הקיר?

(במדבר כב, כד) וַיַּעֲמֵד מִלְּאֵךְ יְיָ בְּמִשְׁעוֹל הַכֹּהֲנִים גִּדְרַר מְזָה

וְגִדְרַר מְזָה:

מה תאור זה (גדר מזה וגדר מזה) בא ללמדנו ולרמז לנו?

רש"י כתב 'סתם גדר - של אבנים היא'. בפשטות נראה שלפירושו מדובר כאן בגדר של אבנים גרידא ותו לא.⁶

ת"י מוסיף את סיפורה של גדר זו ומדוע נלחצה רגלו של בלעם דווקא כאן:

וְקָם מִלְּאֶכָא דִּי בְדוּחְקָא דְמִיצַע בֵּינֵי כְרַמְיָא, אֶתֶר דְּאָקִים יַעֲקֹב

6. אמנם בספר 'מושב זקנים' לבעלי התוספות (פרשת ויצא) הביא שב'בראשית זוטא' מצא 'ספר קטן' שהיה כתוב בו, שיעקב ולבן נעצו חרב בתוך הגל, ומש"ה נענש בלעם בחרב שעבר על השבועה. והבין שם שכל זה נרמז בדברי רש"י 'סתם גדר של אבנים' עיי"ש.

**וּלְבָן אֹזֵגֵר וְקָמָא מְצִטְרָא מִיפָא וְשְׂכוּתָא מִיפָא וְקִימִיזוּ
דְלָא לְמַעֲיַבְדֵי דִין תְּחוּם דִין לְבִישָׂא:**

[ויעמוד מלאך ה' בדוחק באמצע בין הכרמים, מקום שהעמידו יעקב ולבן גל ומצבה מצד זה ומצפה מצד זה ונשבעו שלא לעבור זה תחום זה לדעה].

בת"י מתבאר שגדרות אלו אינם 'סתם גדר של אבנים' (כלשון רש"י) ולא בכדי נדחקה רגלו של בלעם אל גדר זו. אלא גדר זו היא הגל והמצבה שהקים בלעם - לבן בעצמו עם יעקב אבינו ועליה נשבעו שניהם שלא יעברו את הגל הזה לרעה. וכנאמר: (בראשית לא, נב) "עַד הַגֶּל הַזֶּה וְעַד הַמִּצְבָּה אִם-אֶנִּי לֹא-אֶעְבֹּר אֵלֶיךָ אֶת-הַגֶּל הַזֶּה וְאִם-אֶתָּה לֹא-תֵעָבֵר אֵלַי אֶת-הַגֶּל הַזֶּה וְאֶת-הַמִּצְבָּה הַזֹּאת לְרָעָה". וכאמור לעיל שלדעת ת"י בלעם הוא לבן וכעת עבר על השבועה והיה בדרכו לקלל את בני ישראל.

במדרש נוסף שמטעם זה נלחצה רגלו של בלעם אל הקיר, מכיון שהקיר היה עד על השבועה ולכך נפרע ממנו בשעה שעבר על השבועה. וכך מובא במדרש:

"עד הגל הזה - זה שאמר הכתוב 'ותלחץ רגל בלעם אל הקיר', הגל הוא הקיר, לפי שעבר בלעם את השבועה שנשבע ליעקב שנאמר 'אם לא תעבור את הגל הזה, ואת המצבה הזאת לרעה', ובלעם זה לבן... ועל שבקש לכלות את ישראל נקרא ארמי. לכך נפרע הקיר ממנו, לפי שהוא העד על השבועה, כדכתיב: (דברים יז, ז) 'יד העדים תהיה בו בראשונה'". (תנחומא ויצא יג)

וַתֹּאמֶר הָאֵתוֹן ♦ תוכחת האתון - מי שבכוחו לקלל אומה בפיו, אינו נצרך לחרב כדי להתמודד עם אתון סוררת!

(במדבר כב, ל) **וַתֹּאמֶר הָאֵתוֹן אֶל בַּלְעָם הֲלוֹא אֲנִכִּי אֶתְנֶךָ אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדֶךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֲהִסְכֵּמוֹ הִסְפַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא:**

מה מסתתר בתוכחה זו שהוכיחה האתון את בלעם?

ת"י מוסיף כאן מדרש שאינו נכנס בגוף לשון המקרא⁷ ובו דברים נוספים שאמרה האתון לבלעם:

וַאֲמַדַּת אֶתְנָא לְבַלְעָם, וְי לך בַּלְעָם חֲסִיד דְעֵתָא אַנְתָּ, דְאַנָּא בְעִידָא מְסַאָבָא מִיְתָא בְעַלְמָא הַדִּין וְלֹא אֶתְיָא לְעַלְמָא דְאַתִּי, לֹא יְכִילַת לְמִילוּט יְתִי, כָּל דְבִן בְּנוֹי דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דְבְזֻכּוּתְהוֹן אֶתְבְּרִי עַלְמָא וְאַנְתָּ אֲזִיל לְמִילֻט יְתְהוֹן. וְדִי גְנַבְתָּ דְעֵתְהוֹן דְעַמָּא הָאֲלִין וְאַמַּדַּת לִיה הֲדָא אֶתְנָא דִּידִי שְׂאִילָא הִיא בִּידִי, וְסוֹסִיָּא דִּידִי שְׂדִי בְדַטִּיבָא הֲלֹא אַנָּא אֶתְנֶךָ דְרַכַּבְתָּ עָלַי מִן טְלִיזְתְךָ עַד זְמַן יוֹמָא הַדִּין הָא מִתְהַנְיֵתִי מִיְנֶךָ בְּמִשְׁכַּבָּא וְלֹא אֶתְכַּוְוֵנִית לְמַעַבְד לךְ הִיבְדִּין וְאַמַּד לֹא:

[וַתֹּאמֶר הָאֵתוֹן לְבַלְעָם. אוֹי לְךָ בַלְעָם חֲסִיד דְעָה אַתָּה. שֶׁאֲנִי בְּהִמָּה טְמֵאָה מִתָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא בָּאָה לְעוֹלָם הַבָּא אֵינְךָ יְכוּל לְקַלְלָנִי, כֹּל שְׂכֵן בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שְׂבֻזְכוֹתֶם נִבְרָא הָעוֹלָם וְאַתָּה הוֹלֵךְ לְקַלֵּל אוֹתָם. וְאֲשֶׁר גְּנַבְתָּ דְעֵתָם שֶׁל הָעַם הַזֶּה וְאַמַּדַּת לָהֶם הַזֹּאת הָאֵתוֹן שְׁלִי שְׂאוּלָה

7. בנו"כ יהונתן ביאר שהסתבר לת"י שפי האתון לא היה נפתח רק בשביל המשפט 'אנכי אתונך אשר רכבת עלי', וגוי אלא סיבת נס מופלא זה היתה בשביל עיקר התוכחה שהוכיחה האתון את בלעם. ולפיכך הוסיף ת"י את התוכחה הנ"ל.

**היא בידי, והסוס שלי נמצא במרעה, הלא אני אתנך אשר רכבת עלי
מנערוֹתך⁸ עד זמן יום זה, הא נהנתי ממך במשכב ולא התכוונתי לעשות
לך כן, ואמר לא].**

מדרש זה שנוסף בת"י מתייחס בעיקר לפסוק הקודם בו קצף בלעם על האתון והתבטא: 'לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך', התפרצות כעס זו שבאה לידי ביטוי גם בהכאת האתון במקל שלושה פעמים. מלמדת על האפסיות וחוסר האונים של בלעם בהתמודדות עם האתון. ועל כך מוכיחה אותו האתון: **אם אינך יכול לשלוט באמצעות פיך - באתון טמאה שמתה בעולם הזה, כיצד תוכל לקלל את בני אברהם יצחק ויעקב שבזכותם נברא העולם?** (וכע"ז ברש"י פסוק כט).

על תוכחה זו של האתון אמרו חז"ל שבלעם לא יכל לעמוד בתוכחתה. ולכך הרג המלאך את האתון, משום שחס המקום על כבוד הבריות. ושלא יאמרו: **זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה.** (ראה רש"י פסוק לג)

את יתר דברי האתון שנאמרו בלשון המקרא, מתרגם יונתן שהוכיחתו האתון על מה ששיקר **לשרי מואב**, כאשר נשאל מדוע רוכב הוא על אתון ולא על סוס (הלא אין דרכו של אדם חשוב לרכוב על חמור)? וענה שסוסו רועה כעת במרעה. (וכמבואר בגמ' ע"ז ד:) והנה בת"י נוסף שבלעם אף טען **שהאתון כלל איננה שלו**, אלא שאולה היא בידו וסוסו נמצא במרעה.⁹ והוכיחתו האתון על שקר זה שהלא איננה שאולה בידו ואף כלל לא היה דרכו לרכב על סוס ומנעורות **רכב רק עליה.**

בספר 'ברכת אברהם' (שמות ט, כ) הביא מספר 'אור יקרות' (במדבר כב ל) שמדברי ת"י בפסוקנו ישנו מקור נוסף למש"כ ת"י בפרשת וארא (שמות ט, כ), שבלעם הוא זה שנאמר עליו במכת ברד: **וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ אֶל דָּבָר יִי וַיַּעֲזֹב אֶת עַבְדּוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה. וְכִן אִיבַד אֶת כָּל מִקְנֵהוּ בְּבַרְד.** וזהו שהשיב לשאלת שרי בלק - מאי טעמא לא רכבת על סוסיא, והשיב להם 'ברטיבא שדאי ליה', פירוש - שהשאיר את סוסיו במרעה בשעת מכת ברד, **ומאז אין לו סוס...**¹⁰

8. לדעת ת"י שבלעם הוא לבן נמצא שמש"כ כאן שהאתון היתה עמו מנעורתו, נמצא שהפליגה האתון בשנים והיתה בערך בגילו (כמאתים חמישים שנה).

9. ראה בזוה"ק (רז). בטעם שבלעם נטל עמו דווקא את האתון משום שהיה נעזר בה לכשפיו, וסבר שרק באמצעותה יוכל לקלל את ישראל.

10. אמנם בת"י מבואר שהאתון היתה עמו **מנעורותו** ולשיטתו שבלעם הוא לבן, הרי שהיה זקן מופלג (בן כמאתים חמישים שנה) ורק בארבעים שנה האחרונות לא היה לו סוסים - לביאור זה.

כדברי ת"י בפירוש תוכחת האתון לבלעם, מבואר אף במדרש:

"לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך - משל למה הדבר דומה לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש, בדרך ראה אנקה אחת, התחיל מבקש מקל להרגה, אמרו לו לזו אין אתה יכול ליטול, היאך אתה יכול לרפאות נשוך נחש? כך אמרה האתון לבלעם, אני אין אתה יכול להרגני אלא אם כן חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלמה בלשונוך? שתק ולא מצא תשובה, התחילו תמהין שרי מואב שראו נס שלא היה כמותו בעולם." (תנחומא ט)

וַיֵּרָא מִשָּׁם קֶצֶה הָעַם • מה הפירוש 'קצה העם' מקצתם או

מוקצים שבהם?

**(במדבר כב, מא) וַיְהִי בַּבֶּקֶר וַיִּקַּח בָּלַק אֶת בְּלָעַם וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹזַת
בָּעַל וַיֵּרָא מִשָּׁם קֶצֶה הָעַם:**

מדוע לקחו בלק למקום זה שראו ממנו רק 'מקצת העם'?

ה'דעת זקנים' כתב שאכן ראה בלעם את כל המחנה עד קצהו. ו'קצה העם' פירושו, 'כל העם מקצה'.

אולם ת"י מפרש שבכוונה הביאו בלק למקום שרואים משם רק קצה העם:

**וְהָיָה עֵידוֹנִי צִפְרָא וְדַבֵּר בָּלַק יֵת בְּלָעַם וְאַסְקִיָּה לְדַמַּת דַּחְלָתָא
דְּפִעוּרָא, וְחָמָא מִתְמַן מִשִּׁידֵיית דִּן דְּמִהֲלָבִין בְּקַצַּת עֵמָא
דְּאַתְפְּרָסִימוּ מִתְחֹזַת עֲנְנֵי יְקָדָא:**

[ויהי עת הבקר וינהג בלק את בלעם ויעלהו לדמת הידאה של פעור. וירא]

משם מחנה דן המהלכים בקצה העם שנפלטו מתחת ענני הכבוד].

ת"י מבאר שבלק רצה להראותו את המוקצים שבעם, דהיינו את שבט דן אשר נשאו איתם את פסלו של מיכה ומחמת זה נפלטו מתחת ענני הכבוד¹¹. ועמם הלכו כל הערב רב והמצורעים שהיו מחוץ למחנה - מחוץ לענני הכבוד. ראיית מוקצים אלו נועדה להקל על בלעם לקטרג על ישראל¹².

ואכן שמח בלעם מאוד בראיה זו וכפי שמתרגם יונתן בפסוק הבא:

**”וַיְהִי כִּי־זָרַח בְּלִעַם יִתְהוֹן דְּפִלְחָנָא נִבְרָאָה בִּינִיהוֹן, חֲדָא
בְּלִבִּיהּ וְאָמַר לְבַלֵּק בְּנֵה לִי הַכָּא שׁוֹבְעָא אַגְוָרִין...”**

**[ויהי כיון שדאה בלעם אותם שעבודה זרה ביניהם, שמח בליבו
ואמר לבלק בנה לי כאן שבעה מזבחות]**

כדברי ת"י מבואר במדרש:

*”וירא משם קצה העם - ראה קוצים שבעם, רשעים שבהם מחוסרי
אמנה שבהן שפלטו הענו, ונתכוון לקללן” (מדרש הגדול מובא
בתו”ש)*

*”לאחרונה יסעו - כל הנחשלים אחריך, רבי יהודה ורבי נחמיה.
אחד מהם אומר כל מי שהיה העגן מניחו ומשילו וחבטו, שבטו
של דן שהיו עובדים ע”ז שכתב בהם ‘לאחרונה יסעו לדגליהם’.”
(פסיקתא רבתי פי”ב - י”ג וכך תרגם יונתן בפרשת כי תצא דברים
כת, יח¹³)*

11. ראה ברמב”ן (במדבר ב, ב) ששבט דן נמצא בצפון ששם החושך, לפי ששבט דן יחשיך לעולם ע”י העבודה זרה שעשה ירבעם, שנאמר (מלכים-א יב, כח) ‘את האחד נתן בדן’. וראה לעיל (בגיליון פרשת במדבר) שמתעם זה נכתב הפסוק ‘שובה ה’ רבבות אלפי ישראל’ על דגלו של מחנה דן.

12. משמע מדבריו שכלל ישראל היו מכוסים בענני הכבוד ורק שבט דן נפלטו מהעננים. וצ”ב הלא לעיל (כו, כט) כתב שבפטירת אהרן נסתלקו ענני הכבוד? והביאור הוא עפי” דברי הגמ’ (תענית ט). שחזרו ענני הכבוד בזכותו של משה יחד עם מי הבאר.

13. (דברים כה, יח) ‘ויזנב בך כל הנחשלים’. תרגם יונתן: ‘והיה הורג בכם כל מי שהיה מהרהר לסטות אחרי דבר

מדוע רצה בלעם להראותם דווקא בשעת הילוכם?

ובזה מיושב אף מה שנאמר לקמן: (במדבר כג, יג) 'וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּלָק לָךְ נָא אֶתִּי אֶל מְקוֹם אַחֲרָאֲשֶׁר תֵּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אָפֶס קִצְהוּ תִרְאֶה וְכֹלּוּ לֹא תִרְאֶה וְקִבְּנוּ לִי מִשָּׁם'

ובת"י מתרגם 'אפס קצהו תראה' - "לְחֹד מִשְׁרֵי תֵּא דְמַהֲלָךְ בְּקִצְתֵּיהָ תִּחְמִי וְכִלְהוֹן מִשְׁרֵי תוֹי לִית אָפֶשֶׁר דְּתִחְמִי" - [רק את המחנה ההולך בקצתו תראה וכל מחנותיו אי אפשר שתראה].

וצ"ב מהו לשון ההילוך שהוסיף שם - רק את המחנה ההולך בקצתו? ולכאורה לדברי ת"י כאן מיושב, היות ורצה בלק שבלעם יראה רק את המוקצים שבהם. לכך הוצרך בלק להראותם דווקא בשעת הילוכם שרק באופן זה נעשים שבט דן המוקצים שבהם לקצה ממש. כי בשעת חנייתם אין שבט דן קצה, דהא איתא בחז"ל שהיו חונים בצורה של תיבה, ולתיבה יש ארבע קצוות, ורק כאשר נסעו היה שבט דן הקצה ממש כסדר מסע המחנות.¹⁴

גם במדרש (ענה"פ להלן 'אפס קצהו תראה') מבואר שבלק רצה להראותו המוקצים שבהם:

"אפס קצהו תראה - אמר לו אל תסתכל בצדיקים שבהן, תן דעתך על המוקצים שבהן שמא יספיק בידך הדבר".

וַיֵּלֶךְ שְׁפִי • מדוע גחן בלעם כנחש?

(במדבר כג, יג) וַיֹּאמֶר בְּלָעֶם לְבָלָק הַתְּנִיב עַל עַלְתֶּךָ וְאַלְכָה אוֹלֵי יִקְרָה יְיָ לְקִרְאֹתֵי וּדְבַר מַה יִּדְאֵנִי וְהַגְדֵתִי לָךְ וַיֵּלֶךְ שְׁפִי:

מה הפירוש 'וילך שפי'?

ה' הם גברים משבט דן שהיה בידם עבודה זרה, והיה הענן פולט אותם, ובית עמלק מקבל אותם. ובתרגום שה"ש (ב, טו) מבואר שהעבודה זרה שהיתה בידי שבט דן, היא פסלו של מיכה ומחמת זה התחייבו בית ישראל באותה שעה להיחבל, אלמלא זכות צדיקי הדור ההוא.

וכן בפרשת המתאוננים (במדבר יא, ב) נאמר: 'וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל בְּקִצְהָ הַמַּחֲנֶה'. ובת"י תרגם - "ודלקה בהם אש לווהטת מלפני ה' ואכלה מן הרשעים שבקצה המחנה של בית דן שהיה הפסל עמהם".
14. ואכן תליא בפלוגתא דתנאי אם הלכו כצורת חנייתם כתיבה או כקורה (הובא ברש"י במדר' י, כה).

רש"י מפרש כתרגומו שהלך יחידי, ושפי מלשון 'שתיקה' - שאין עמו אלא שתיקה. וברשב"ם פירש שפי מלשון 'חיגר' שהלך כחיגר. וזה תוצאה מדחיקת רגלו בגדר האבנים.¹⁵

ת"י מפרש באופן אחר:

וְאָמַר בְּלַעַם לְבַלֵּק, אֶתְעַתֵּד עַל עֲלֹתְךָ וְאִיהָךְ. וְדַלְמָא יִזְדַּמֵּן
מִימְדָא דִּי לְקַדְמוּתֵי וּפְתָגָם מָה דִּיחֲזִי לִי וְאִיתְנִיָּה לְךָ. וְאִזִּיל גְּחִין
כְּחִינְיָא:

[ויאמר בלעם לבלק, התיצב על עולתך ואלך. ואולי יזדמן מאמר ה' לפני
ודבר מה שיראני והגדתי לך. וילך גוחן כנחש]

ת"י מפרש, 'וילך שפי' - גוחן כנחש. בביאור דבריו יש שהבינו שסבור כהרשב"ם הנ"ל, שמכיון שהיה חיגר הלך כנחש. אולם לכאן מדברי ת"י בהמשך הפרשה נראה שענין ההליכה כנחש הוא צורת קבלת הנבואה של בלעם מחמת שלא היה מהול, (ראה ת"י להלן כד, ג) ולפיכך נראה שכשביקש לקבל נבואה היה גוחן כנחש כדי לקבלה.

וכך כותב ת"י להלן בב' מקומות:

(כד, ד) "נופל וגלוי עינים" - וכאשר רוצה שיתגלה אליו היה משתטח על פניו. וכן כתב להלן (כד, טז) על "נפל וגלוי עינים".

15. וראה בבעל הטורים ש'וילך שפי בגימטריא - חיגר ברגל' (סנהדרין קה). ופירוש נוסף מלשון 'פשפש' שחיפש באיזה שעה טוב לקלל את ישראל.

וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל • פִּירוּשׁ הַלְשׁוֹן - 'זַעֲמָה'

(במדבר כג, ז) וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר מִן אֲרֶם יִנְחֲנִי בְּלֶק מֶלֶךְ מוֹאָב
מִהַרְרֵי קָדֶם לְכָה אֲרָה לִי יַעֲקֹב וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל:

מה פירוש הלשון 'זעמה'?

ברש"י נראה שהיא לשון קללה, ובלעם בקש לקללם בשני שמותיהם: "בשני שמותיהם אמר לו לקללם, שמא אחד מהם אינו מובהק". וראה באור החיים 'שהזעימה היא למטה מהארירה' וכאן כיוון בלק כנגד הצדיקים שאותם יזעום בלעם.

ת"י מפרש באופ"א:

וּנְטַל מִתַּל גְּבוּתִיהָ וַאֲמַר, מִן אֲרֶם דְּעַל פְּרַת דְּבְרַנִּי בְּלֶק מֶלֶךְ מוֹאָב
דְּמוֹאָבָא, מִן טְוֹרֵי מְדִינְחָא אִיתָא לוֹט בְּגִנֵּי דְבֵית יַעֲקֹב וְאִיתָא
זַעִיר לִי יִשְׂרָאֵל:

[וישא משל נבואתו ויאמר, מן ארם שעל פרת ינחני בלק מלך מואב,
מהררי קדם לכה קלל בשבילי בית יעקב ולכה המעט לי ישראל].

ת"י מבאר מלשון 'זעום' - קטן - מועט, שכך ביקש ממנו בלעם למעט את ישראל, וכן לעיל תרגם (כב, ו): 'לכה נא ארה לי את העם הזה'... 'אולי אוכל נכה בו'... - אולי אוכל להקטינו, וכפירוש שני ברש"י שם: 'ד"א לשון משנה הוא 'מנכה לו מן הדמים' - לחסר מהם מועט.

וכך גם מתרגם יונתן את המשך דברי בלעם (פסוק ח): "ומה אזעום לא זעם ה'" שרש"י פירש שהוא מלשון זעם. ואמר בלעם שמכיון שאין כוחו אלא שיודע לכּוּן השעה שהקב"ה כועס בה וכו' אם כן מה אזעום לא זעם ה' - שה' לא כעס בכל ימים אלה. אך ת"י מתרגם כדרכו: "ומה אני ממעט ומאמר ה' מרבה אותם"

ובגוים לא יתחשב ♦ האם משפט זה המשך הנבואה? או שזה טעם לנבואת 'הן עם לבדד ישכון'?

(במדבר כג, ט) כי מראש צדים ארצנו ומגבעות אשודנו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב:

מה הפירוש 'ובגויים לא יתחשב'?

רש"י והאונקלוס מפרשים שהוא המשך הנבואה, שבני ישראל עתידים לרשת לבדם את העולם, ולא ייעשה בהם כליה כשאר האומות.

אולם ת"י מפרש נבואה זו על המילים 'הן עם לבדד ישכון', אך את 'ובגויים לא יתחשב' מפרש באופ"א:

אמר בלעם רשיעא, מסתכל אנא בעמא הדין דהינון מדברין בזכות אבהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא ובזכות אימהתהון דמתילין לגלימתא, הא עמא בלחודיהון עתידין למיחסן עלמא מטול דבנימוסי אומיא לא מדברין:

[אמר בלעם הרשע, מביט אני בעם הזה שהם מונהגים בזכות אבותיהם הצדיקים המשולים להרים ובזכות אמותיהם המשולות לגבעות, הן העם לבדם עתידים שידשו העולם מפני שבמנהגי הגוים לא מתנהגים.]

ת"י מבאר שמכיון שבני ישראל אינם מתחשבים בגויים, ואינם מונהגים בנימוסי הגויים לכן יזכו לרשת לבדם את העולם.

הרי שמציאות ההבדלה מהגוים - 'ובגוים לא יתחשב' היא סיבת ירושת העולם שעתידים לרשת בני ישראל לבדם.

מי מנה עפר יעקב • השייכות בין שירת בלעם לכיסוי ערלת המילה בעפר?

(במדבר כג, י) מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמות
נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו:

מה בא בלעם להמשיל ב'עפר יעקב'?

רש"י אונקלוס ותרגום ירושלמי פירשו, שדברי בלעם אמורים על ילדי ונערי בני ישראל הקטנים שהם מתחת גיל עשרים שלא נמנו במנין. ועליהם נאמר שירבו כעפר הארץ. (ראה בחזקוני. וראה עוד ברש"י פירוש נוסף)

אולם ת"י מבאר בדרך אחרת:

והזה ביון דחמא בלעם חייבא דבית ישראל הוון גזרין עוֹדְלַתְהוֹן
וְטַמְדִין בְּעַפְרָא דְמַדְבְּרָא, אַמְר מֵאן יִכּוּל לְמַמְנִי זְכוּתָא חֲסִינְיָא
הַאִילִין וְסִכּוּם עוֹבְדֵי טַבְיָא דְעַם חֲדָא מִן אַרְבְּעַתֵּי מְשִׁיבֵי תַּא
דְיִשְׂרָאֵל...

[ויהי כאשר ראה בלעם החוטא שבית ישראל היו מלין ערלותיהם
וטומנים בעפר המדבר, אמר מי יכול למנות זכויות החזקים האלה ומספר
מעשיהם הטובים שעם אחד מארבע מחנות ישראל...]

ת"י מבאר שבדברים אלו ביטא בלעם את התפעלותו מעוצמת זכויותיה של מצוות המילה,
שהקפידו עליה ישראל, עד שאמר: 'מי יכול למנות הזכויות החזקות האלה'.¹⁶

הלכה חשובה התייסדה בעקבות דברים אלו של בלעם. וכך מובא בפרקי דרבי אליעזר (כט)
ובילקוט שמעוני (רמז תשסו):

16. עיין בתוס' יבמות (עא): שמה שאמרו שבמדבר שלא נשבה רוח צפונית לא מלו כדן, היינו דמלו ולא פרעו.

"מי מנה עפר יעקב - כשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא ערלות של ישראל, אמר, מי יכול לעמוד בזכות דם ברית מילה זאת שהיא מכוסה בעפר, שנאמר 'מי מנה עפר יעקב, מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ'. (וכ"ה במדרש 'אבכיר' הובא בתו"ש)

הרי שדין כיסוי הערלה בעפר נלמד מהמציאות שהיתה במדבר ואשר ממנה התפעל בלעם. וכך ציין הגר"א בביאורו על דברי השו"ע (רס"ה י, ס"ק מא): "נותנים את הערלה בחול ובעפר" שהמקור הוא מדברי הפרקי דר"א הנ"ל. (פכ"ט).

הַתִּיצֵב 'כַּה' עַל עֲלֹתְךָ וְאַנְכִי אֶקְרָה 'כַּה' • מהו הדגש על 'כה'?

(במדבר כג, טו) וַיֹּאמֶר אֶל בָּלַק הַתִּיצֵב כַּה עַל עֲלֹתְךָ וְאַנְכִי אֶקְרָה כַּה:

מדוע השתמש בלעם בלשון 'כה' פעמיים ולא אמר התיצב - 'פה' או 'כאן' וכדו'?

וַיֹּאמֶר לְבָלַק אֶתְעַתֵּד הַכֹּה עַל עֲלֹתְךָ וְאַנְא אֶתְעַרָא עַד הַכֹּה:

[וַיֹּאמֶר לְבָלַק הַתִּיצֵב כַּה עַל עֲלֹתְךָ וְאַנְכִי אֶקְרָה עַד כַּה]

לשון 'כה' נמצאת בכמה וכמה פסגות של עם ישראל, ומסמלת את זכויותיהם של ישראל, למשל בעקידת יצחק נאמר (בראשית כב, ה) "ואני והנער נלכה עד כה". וכן בהבטחת ה' לאברהם נאמר (טו, ה) "כה יהיה זרעך". וכן בברכת כהנים נאמר (במדבר ו, כג) 'כה תברכו את בני ישראל אמור להם'.

ידועים מדרשי חז"ל בענין הקרבנות שהכין בלק לבלעם, שהם כנגד הקרבנות שהקריבו אבותינו, דהיינו שבלק ובלעם ניסו ליצור משוואה שבה כביכול הם מקריבים - נותנים, יותר

קרבנות לה', ממה שהקריבו 'אבותיהם של אלו'.

מדברי ת"י (שהוסיף את המילה 'עד' - עד כה) ניתן ללמוד שמלבד משוואה זו. ניסו בלק ובלעם להתמודד עם זכויותיהם של ישראל ורצו להעמיד קרבנות כנגד קרבנות. וקללות כנגד ברכת כהנים. ובכך חשבו להעפיל ל'כה' של בני ישראל, לכן תרגם יונתן את דברי בלעם ואני אגיע 'עד כה'. כאומר גם אל הפסגה של 'כה' - אצליח להגיע.

ביתר ביאור נתפרשו הדברים במדרש:

"התיצב כה על עולתך - אמר בלעם הנה ישראל נשענים בזכות הקרבנות ממה שהבטיח הקב"ה לאברהם (בראשית טו, ה) 'כה יהיה זרעך'. והם נשענים בזכות ברכת כהנים שכתוב בה: (במדבר ו, כג) 'כה תברכו את בני ישראל'. ולכן 'התיצב "כה" על עולתך, טול אתה האחד ואני אטול את השני, וזהו שאמר "אנכי אקרה כה", אתה בקרבנך ואני בחכמת". (מדרש מובא בתו"ש וברבנו בחיי כאן)

וְתִרְוַעַת מֶלֶךְ בּוֹ • הַשְּׂרָאָת הַשְּׂכִינָה או תרועתו של מלך

המשיח?

(במדבר, כג, כא) לֹא הִפִּיט אֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֵמֶל פִּישׁוֹדָאֵל יְיָ אֱלֹהֵיו עִמּוֹ וְתִרְוַעַת מֶלֶךְ בּוֹ:

על איזה תרועה נתכון בלעם באמרו - 'ותרועת מלך בו'?

רש"י פירש מלשון חובה ורעות וכדברי אונקלוס שאפילו אם מכעיסים וממרים לפניו אינו זז מתוכן אלא שכנינתו שורה ביניהם.

אולם ת"י מפרש זאת על תרועתו של מלך המשיח שמיבבת ביניהם:

אָמַר בְּלַעַם רְשִׁיעָא לִית אָנָּא מִסְתַּבֵּל פְּלַחֵי טַעֲזוֹתָא בְּדַבֵּית יַעֲקֹב,

וְלֹא מִתְקַיֵּימִין עֲבָדֵי לִיעוֹת שְׂקָד בְּדָבַיִת יִשְׂרָאֵל, מִימְדָא דַּיֵּי
אֶלְהֵהוֹן בְּסַעֲדֵהוֹן וְיַבְבּוֹת מֶלֶכָא מְשִׁיחָא מִיַּבְבָּא בִּינֵיהוֹן:

[אמר בלעם הרשע אין אני רואה עובדי אלילים בבית יעקב ולא מתקיימים
עושי עמל שוא בישראל, מאמר ה' אלוקיהם בעזרתם ותרועת מלך
המשיח מדיעה ביניהם]

וכך דרשו בספרי (בהעלותך עז) ובגמ' (ר"ה לב:): שתרועה זו היא תרועת שופר ממש והיינו שופרו של מלך המשיח (וכן הוזכר פסוק זה בפסוקי שופרות הנאמרים במוסף של ר"ה). ואיתא במדרש לקח טוב:

"ותרועת מלך בו - זה קיבוץ הגלויות".

יש להתבונן שבלעם לא התנבא על כך שתרועה זו **עתידה להיות** בעת שיבוא המשיח באחרית הימים, אלא על כך שתרועה זו **מריעה ביניהם** והיינו בהווה - כעת. ויתכן שמשמעות הדבר היא, שלמרות שבני ישראל אינם שרויים על אדמתם, בהיותם מיטלטלים במדבר בארץ לא זרועה, מ"מ תרועת מלך המשיח מריעה ביניהם ומחיה אותם, כלומר עיניהם נשואות לתקוות הגאולה והיא להם למשיבת נפש, בידעם שאחרית כל התלאות היא גאולת עולמים. וזהו שאמר בלעם שתקווה זו היא ההיפך מעובדי האלילים ועמלי השווא שאין שום אחרית ותועלת לעמלם, וכמאמרו: "אין אני רואה עובדי אלילים בבית יעקב, ולא מתקיימים עושי עמל שוא בישראל (משום ש) מאמר ה' אלוקיהם בעזרתם ותרועת מלך המשיח (שהיא תקוותה האיתנה, כבר) מריעה ביניהם".

וַיֵּרָא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשִׁבְטֵי • הקפדה על מניעת היזק ראיה, או עמלות בתורה?

**(במדבר כד, ב) וַיֹּשֶׁא בַלַּעַם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן
לְשִׁבְטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים:**

מה ראה בלעם בכך שעם ישראל 'שוכן לשבטיו'?

רש"י פירש: 'ראה כל שבט ושבט שאינם מעורבבין וראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה'. ומכאן למדו בגמ' (ב"ב ס.) את הדין שלא יפתח אדם פתח כנגד פתח.

אולם ת"י מתרגם 'מה טובו אהליך' על דבר נוסף והוא ישיבת בני ישראל בבתי מדרשות¹⁷:

**וְזָקַף בַּלַּעַם ית עֵינָיו וַחֲמָא ית יִשְׂרָאֵל שְׂרִיין לְשִׁבְטֵיהוֹן בְּבֵתֵי
מִדְרָשֵׁיהוֹן, וְלֹא הוֹזוֹן תַּרְעִיְהוֹן מִכּוּזְנֵי בְּלוּ קָבִיל תַּרְעֵי חֲבֵרִיְהוֹן,
וְשִׁרְתָּ עָלָיו רוּחַ נְבוּאָה מִן קִדְם יי:**

**[וירא את ישראל שוכן לשבטיהם בבתי מדרשיהם ולא היה פתחיהם
מכוונים כנגד פתחי חבריהם, ושרתה עליו רוח נבואה מלפני ה']**.

בדרך זו מתרגם גם בהמשך - (כד, ה) את 'מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל' על בתי המדרשות: 'כמה נאים הם אותם בתי מדרשות במשכן שהיה משתמש בהם יעקב אבינו' (בתי המדרשות של שם ועבר). וכן מצינו בגמ' (סנהדרין קה:) על פסוק זה - ביקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות ולא ניתן לו רשות ואמר מה טובו (רש"י שם)

כך גם ממשיך ת"י בדרכו ומבאר את המשך ברכתו של בלעם (כד, ו): 'כנחלים נטיו כגנות עלי נהר'. ומתרגם יונתן - 'כנחלים של מים שמתגברים, כן הם בני ישראל יושבים ומתגברים,

17. בת"י מבואר שדרש מקרא זה לב' פנים: א. בתי מדרשות. ב. לכך שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה. ואכן גם בגמ' הוזכרו ב' דרשות אלו משמו של ריו"ח במסכת בב" דרש את הדין הנ"ל שלא יפתח פתח כנגד פתח, ובסנהדרין (קה:) דרש את הפסוק על בתי מדרשות. וכהר עמד בזה החיד"א (בפרשתנו) דלכאור' הוא סתירה באיזה אהלים מדבר הפסוק, ואף על ת"י יש לתמוה כן. וצ"ע.

יושבים עדרים עדרים, מתגברים בתלמוד תורה, וכגנים שתולים על ברכות נהרות, כך הם תלמידיהם חבורות חבורות בבית מדרשם, זיו אפיהם ינהר כזיו רקיעים אשר ברא ה' ביום השני לבריאת העולם.

וכן מצינו בחז"ל שדרשו מקרא זה על דברי תורה (ברכות טו:):

"למה נסמכו אהלים לנחלים, לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים - דברי תורה מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות". (ועיי"ש ברש"י ובתוס').

דָּרֶךְ פּוֹכֵב מֵיַעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל • דוד המלך או או מלך המשיח?

(במדבר כד, יז) אֲרָאנוּ וְלֹא עָתָה אֲשׁוּדְנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרֶךְ פּוֹכֵב מֵיַעֲקֹב וְקָם מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲזִין פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקָרָקֵר כֹּל פְּנֵי שֵׁת:

על איזה תקופה נסובה הנבואה הרביעית והאחרונה של בלעם, מיהו ה'כוכב' ומה הפירוש וקם 'שבט'?

רש"י מפרש שנבואה זו נסובה על דוד המלך, שהוא הכוכב אשר מחץ פאתי מואב, וניצח את כל האומות שהם זרעו של שת.

גם את הפסוק הבא (יח): 'וְהָיָה אָדוֹם יִרְשֶׁה וְהָיָה יִרְשֶׁה שְׁעִיר אִיִּבְיוּ וְיִשְׂרָאֵל עֲשֶׂה חָיִל', פירש רש"י על דוד שיניצח את אדום והיו אדום עבדים לו נושאי מנחה (דעת זקנים). ורק מפסוק יט החלה הנבואה על מלך המשיח.

ולרש"י נמצא ש'וקם שבט' היינו 'מלך רודה ומושל' והוא דוד (וכ"מ גם באב"ע¹⁶). אולם אונקלוס

18. ראה בדבריו שהביא 'חסירי דעת' אשר יחשבו שמי שמפרש פסוק זה על דוד המלך, הוא מכחש ביאת המשיח, ודחה את דבריהם שהלא נבואת המשיח כתובה היא בדניאל, וכן היא מפורשת בתורה בנבואת משה

פירש 'וקם שבט' - ויתרבא משיחא' והיינו המלך המשיח.

וכך מפורש בהרבה מהמפרשים (רמב"ן, רשב"ם¹⁹ ואוה"ח) שכל הנבואה האחרונה אמורה על ביאת המשיח ועל כך אמר בלעם 'אראנו ולא עתה - אשורנו ולא קרוב' שרואה הוא את הגאולה שאינה עתה ואינה קרובה, והתנבא על מלחמת גוג ומגוג באחרית הימים ונפילת האומות ביד מלך המשיח.²⁰

כדעה זו מבואר בפירוט גם בת"י בפסוקנו:

חֲמִי אֲנִי לֹא וְלִיתִיהּ כְּדוֹן, מִסְתַּבֵּל אֲנִי בֵּיהּ וְלִיתִי מִקְרִיב, כִּד
יְמַלּוֹךְ מְלִיךְ תַּקִּיף מְדִבֵּית יַעֲקֹב, וְיִתְרַבֵּי מְשִׁיחָא וְשִׁיבֵט תַּקִּיף
מִיִּשְׂרָאֵל, וְיִקְטוּל רַבְדֵּי בְנֵי מוֹאָבָאֵי וְיִדּוֹקֵן כָּל בְּנֵי דְשֵׁת מְשִׁיִּדֵּיִתִּיהּ
דְּגוֹג דְּעֵתִידִין לְמִסְדָּרָא סְדָרֵי קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל, וְיִפְלוּן פְּגִרְהוֹן
בְּלַהוֹן קְדָמוּי:

[רואה אני לו ואיננו, עתה מביט אני בו ואיננו קרוב, כאשר ימלוך מלך
תקיף מבית יעקב, ויגדל משיח ושבט חזק מישראל, ויהרוג שרי מואב,
וידוקן כל בני שת מחנהו של גוג שעתידיים לערוך מערכות מלחמה
בישראל, ויפלו פגריהם כולם לפניו].

בת"י מבואר שהנבואה אמורה על ימות המשיח. ובפסוקנו הזכיר בלעם את מלחמת גוג ומגוג אשר בה ינצח המשיח את כל הואמות שיעמדו עליו למלחמה.

מלחמת גוג ומגוג לאחר ביאת המשיח

הנה נחלקו הדעות האם מלחמת גוג ומגוג תהיה בתחילת ימות המשיח, לאחר שיעמוד נביא 'לישר לישראל ולהכין ליבם'. וכדעת הרמב"ם (מלכים יב, ב). או קודם ביאת המשיח וכדאיתא

(דברים ל, ד-ה) 'אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב ה' אלוקיך את שבותך'.

19. הרשב"ם כותב 'לפי הפשט זה מלך המשיח'.

20. וראה בבב"ט כאן שלכך אמר בלעם על עצמו בנבואה זו שהוא 'יודע דעת עליון', מפני שרצה לגלות ימות המשיח. מאידך הבע"ט גופיה כותב ש קרקר באתב"ש דג דג בגימטריא דוד, וצ"ע.

במדרש ובזוה"ק (מדרש רבה? זוה"ק וירא תפ.). אולם בת"י בפסוקנו (במדבר כד, יז) מבואר שמלחמת גוג ומגוג תתרחש **לאחר שיבוא המלך המשיח**. ומוסיף ת"י שכל העמים הבאים להילחם יפלו בידיו, של מלך המשיח (וכן בפסוק כד שם).

וְגַם בָּלַק הָלַךְ לְדַרְכוֹ • מה היתה דרכו? לאן הלך?

(במדבר כד, כה) **וַיִּקַּם בַּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשִׁיב לְמִקְוֵמוֹ וְגַם בָּלַק הָלַךְ לְדַרְכוֹ:**

בשלמא בלעם שב למקומו - לפתור 'ארם נהרים'. אך מהו 'וגם בלק הלך לדרכו'?

בת"י מתבאר הדבר:

וְקַם בַּלְעָם וַאֲזַל וְתַב לְאַתְרֵיהּ, וּלְחֹזֵד בָּלַק אֲזַל לְאוֹדְחִיהּ וְאָקִים
 ית בְּנֵתְהוֹן דְּמַדְיֵינְאֵי בְּקוֹלִין מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד טְוֹרַד תְּלַגְא. וְהוֹזֵאן
 זְבָנָן זַיְנֵי כּוּסְנִין בְּבַצִּיר מִן טוֹמְהוֹן, בְּמִילְכַת בַּלְעָם רְשִׁיעָא, בְּפִרְשַׁת
אוֹדְחֵתָא:

[וגם בלק הלך לדרכו והעמיד את בנות מדין בחדרים, מבית ישימת עד
 הר השלג והיו מוכרות מיני כיסנין בפחות משוויין בעצת בלעם הרשע
 בפרשת דרכים]

בת"י מבואר שבלק דבק בעצת בלעם ומיד הלך לבצע אותה. וזו היא 'דרכו' שהפסוק העיד
 שהלך בה.

ביאור זה מובא בחז"ל:

*"וגם בלק הלך לדרכו - הלך לעשות העצה שיעץ לו בלעם הרשע"
 (ילקוט מדרשי תימן מובא בתו"ש)*

ראה פרטי עצת בלעם המבוארים בת"י בפירוט (בפסוק יד) בשינוי מועט מדברי הגמ'.

בְּשִׁטִּים ♦ מדוע נקרא כך שם המקום?

(במדבר כה, א) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים וַיַּחַל הָעַם לְזַנּוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב:

מה משמעות שם המקום 'שטים'?

רש"י אומר 'כך שמה', ונראה שסבור שאין שייכות בין המאורע שהתרחש שם לבין החטא.

אולם ת"י מבאר באופן אחר:

וַיֵּתִיב יִשְׂרָאֵל בְּאֶתְרָא דְהָזָה מִתְקַרֵּי שִׁיטִּין, עַל שְׁטוּתָא וְקִלְקוּלָא דְהָזָה בְּהוֹן. וְשִׁרְיָאוּ עִמָּא לְאוּפְסָא קְדוּשִׁתְהוֹן וְלִמְפְעָר גְּרַמְיָהוֹן לְטוּפְסָא דְפְעוּר וְלִמְטְעִית בְּתַר בְּנַת מוֹאָבָאֵי דְמִפְקִין יַת טוּפְסִיָּה דְפְעוּר מִתּוֹתֵי פְּסְקִיָּהוֹן:

[וישב ישראל במקום שהיה נקרא שיטין, על השטות וקלקול שהיה בהם ויחל העם להלל קדושתם ולהפרע עצמן לדפוס פעור ולזנות אחר בנות מואב שהוציאו את דפוס פעור מתחת חגוריהן]

לדברי ת"י שם המקום נגזר מלשון 'שטות' על שם השטות שהתעסקו בה בני ישראל שם.

וכך אמרו בגמ' (סנהדרין קו):

"ד' אליעזר אומר שטים שמה, ר' יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות. (לזנות את בנות מואב - רש"י ברכות ה:)."

וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר • ביאור לשון ההצמדה

(במדבר כה, ג) וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיַּחַד אִיִּם בְּיִשְׂרָאֵל:

מהו 'ויצמד' ישראל לבעל פעור?

**וַאֲתַחֲבְרוּ עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּבַעַלָּא פְּעוֹר כְּמִסְמְדָא בְּקִיסָא דְלֵא
מִתְפָּרֵשׁ בְּלֵא קִיסְמָא וְתַקִּיף רוּגְזָא דִּי בְּיִשְׂרָאֵל:**

**[ויצמד עם בית ישראל לבעל פעור כמסמך בעץ שאינו פורש בלא עץ,
ויחד אף ה' בישראל]**

ת"י מבאר שהצמדה זו באה לבאר את הנזק שנותר לאחר שפרשו מבנות מדין. **כמסמר** היוצא מן העץ שאינו פורש בלא עץ, אף עבודה זרה אין התשובה מועלת להיחלץ ממנה לגמרי בלא רושם. בחז"ל מצינו שהרושם הוא הנפשות שמתו בחטא:

*"רבי אליעזר בן שמוע אומר כשם שא"א למסמר לפרוש מן הדלת
בלא עץ, כך א"א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות". (ספרי קלא.
ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב)*

וְהָמָּה בָּכִים פָּתַח אֱהָל מוֹעֵד • מדוע בכו? ומדוע קראו

קריאת שמע באותה שעה?

(במדבר כה, ו) וְהָנָּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל אַחִיו אֶת
הַמְדִינִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָמָּה בָּכִים פָּתַח
אֱהָל מוֹעֵד:

מדוע בכו בפתח אהל מועד?

בטעם הדבר נאמרו כמה פירושים במפרשים עיין רש"י ועוד, אחד הפירושים הוא דעת
האב"ע שפירש 'בוכים - מתפללים לשם'.

מדברי ת"י נראה שהלך בדרך זו, ואף הוסיף נקודה מעניינת ולדבריו אף קראו קריאת שמע
באותה שעה:

וְהָא גְבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְּא, וְאַחַד בְּבִלְדִיתָא דְּמְדִינִיתָא, וְקָרִיב
יְתָה לְזוֹת אַחוּזָהי לְמַחְמֵי מֹשֶׁה וּלְמַחְמֵי כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
עֲנִי וְכֵן אָמַר לְמֹשֶׁה, מַה דָּא לְמַקְרַב לְגַבְהָ וְאִין אָמַר אַנְתָּ דְּאַסִּידָא
הִיא הָלָא אַנְתָּ נְסִיבַת יְת מְדִינִיתָא. בְּדַת יְתֵרוֹ וְכַדִּי שְׁמַע מֹשֶׁה
דְּתַח וְאַשְׁתְּלִי וְאִינוּן בְּכִינִין וְקָרִינִין שְׁמַע וְקִימִין בְּתֵרַע מִשְׁכַּן זְמַנָּא:

[והנה איש מבני ישראל בא והחזיק בבלודית מדינית ויקרב אותה אל
אחיו למדאה משה ולמדאה כל עדת ישראל. ויען וכן אמר למשה מה
זאת לקרב אצלה? ואם אומר אתה שאסודה היא, הלא אתה נשאת את
המדינית בת יתרו, וכאשר שמע משה דגו ושכח, והמה בזכים וקודאים
קריאת שמע ועומדים בפתח אהל מועד].

בת"י נוסף ב' נקודות א. שבנ"י עמדו פתח אהל מועד. ב. שקראו את קריאת שמע באותה
שעה. (מלשון הרבים של ת"י משמע שבנ"י קראו את שמע ולא רק משה)

ויש לידע מדוע עמדו? ומה הטעם שקראו אז את קריאת שמע?

היו עסוקים בתפילה וזמרי ניצל זאת להוכיח את גדלותו

ביאור נפלא נמצא במדרש הגדול (כאן) שאף הוא כותב שבנ"י עמדו פתח האהל וקראו את שמע, ודבריו מבוססים על מה שנאמר בגמ' (סנהדרין פב.): שכזבי בת צור סירבה להישמע לזמרי בן סלוא בהוראת אביה **שציווה עליה להישמע רק לגדול שבהם**. ובשביל לשכנעה שהוא חשוב וגדול ממשה, אמר לה זמרי 'הריני לוקח אותך לפניו (של משה) ולפני כל עדתו ואינן יכולין לדבר כלום, ולא עוד אלא כשאני נכנס הכל עומדים לכבודי. והיה דרכן כשקוראין קריאת שמע עומדין בשעה שמזכירין ייחוד השם, בא עליהם באותה שעה ועמדו כולם, סבורה היא שעמדו לכבודו ונשמעה לו'.

הרי שסיבת עמידה וקריאת שמע לא היו קשורים למאורע זה, אלא זמרי ניצל הזדמנות זו בכדי לרמות את כזבי בת צור, **ובא בשעה שכולם עומדים שתחשוב שעמדו לכבודו**.

בשעת סכנה ובהלה מנהג ישראל לקרוא קרי"ש

ביאור אחר נכתב ב'משנת חכמים' למהר"ם חאגיז זצ"ל (סי' מז) וכן כתב הגר"ח פלאגי זצ"ל בספרו כף החיים (יד, כא): ש"מנהג בני ישראל כשרואים דבר תמוה **ושל סכנה, קורין קריאת שמע**, וכמי שתוהה ובוהה על מה עשה לנו ה' הרעה הזאת. ולכן היו בוכין וקורין את שמע"²¹.

בכח קרי"ש לבטל כח היצה"ר

החיד"א (מדבר קדמות מערכת ו אות יב) מבאר שהיות ובמעשה זמרי גבר כוחו של היצה"ר, והיה **חשש שממנו יראו וילמדו**, לכך היו קורין את קריאת שמע שבכוחה לבטל את כח היצה"ר²², וכדאייתא בגמ' (ברכות ה.) נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע.

21. ומוסיף שם שמכח זה שקראו קריאת שמע שיש בה רמ"ח תיבות עלה ברעיונו של פנחס לקחת את ה'רומח'. וכע"ז כ' גם החיד"א כאן ב'פני דוד'.

22. ביאור נוסף יש מבארים שהיות ונתעלמה ממשה הלכה ובקרי"ש נאמר 'וראיתם' - 'וזכרתם' קראו את שמע כדבר המסוגל ומועיל להזכיר ההלכה.